

HOLKÖVERNATTNING OCH VINTERBESTÅND AV MESEFÅGLAR I SÖRÖN

av

Jan Pettersson och Erik Nordberg

I n l e d n i n g

Under vinterhalvåret 1972 - 1973 utfördes en undersökning av omfattningen av holkövernattning i Sörön, Kvismaren (ÖSTERBERG & GYLLIN 1974). För att se om resultaten från denna undersökning kunde betraktas som representativa genomfördes en liknande undersökning inom samma område vintern 1974 - 1975. Parallellt utfördes nu också daginventeringar av antalet mesar och nötväckor, då det vid den tidigare studien var oklart hur antalet holkövernattare var relaterat till den faktiska förekomsten av de holkövernattande arterna inom området.

Sammanlagt gjordes 19 holkgenomgångar under perioden 9 november 1974 - 22 mars 1975. Genomgångarna gjordes med en veckas mellanrum (i ett fall två veckor) mot två veckors mellanrum vid den tidigare undersökningen (17 genomgångar 13 augusti 1972 - 31 mars 1973). Av de sammanlagt 40 holkarna genomgicks vid varje tillfälle i medeltal 34 mot 31 vid den föregående undersökningen. Sammanlagt gjordes 652 holkkontroller 1974 - 1975 mot 523 i ÖSTERBERG & GYLLINs undersökning 1972 - 1973. Arbetet utfördes fö på samma sätt båda vintrarna.

Inventeringarna av dagförekomsten av mesar och nötväckor tillgick så att samtliga hörda eller sedda fåglar noterades under en promenad längs en fastställd runda, vilken var förlagd så att den täckte det c 20 ha stora lövskogsområdet. Inventeringarna gjordes i princip växelvis av de båda författarna antingen dagen före eller efter holkgenomgången. Eventuella skillnader i effektivitet mellan inventeringarna torde utjämnas genom den jämna fördelningen av inventeringarna. Det skall tilläggas att ingen utfodringsplats för fåglar finns inom undersökningsområdet.

V ä d e r

Vintern 1974 - 1975 var i likhet med de två föregående milda i Mellansverige. Nederbörden föll mest som regn och endast under en veckas tid i slutet av december samt under sista februariveckan fanns sammanhängande snötäcke. Temperatur- och snöförhållanden framgår av tabell 1. Temperaturen avlästes vid fågelstationen 1 km väster om Sörön en timme efter solnedgången.

R e s u l t a t

Sammanlagt gjordes noteringar om 76 fall av holkövernattning omfattande inalles 48 individer, vilka fördelade sig på talgoxe 32, blåmes 12 och nötväcka 4. Några andra arter påträffades ej. Detta innebär att endast 12 % av holkarna användes som övernattningsplats mot 18 % vid undersökningen 1972 - 1973. För skillnaden svarar i första hand nötväckan men också i viss utsträckning blåmesen (se nedan). Totala antalet övernattare och dagregistrerade individer av talgoxe, blåmes, entita och nötväcka sammantagna vid varje inventeringstillfälle framgår av tabell 1. Antalet övernattare och dagregistrerade individer av varje enskild art ges i figur 1. Nedan redovisas resultatet artvis.

Entita

Då ÖSTERBERG & GYLLIN (1974) inte registrerade entita som holkövernattare vid något enda tillfälle 1972 - 1973 trots att 4 resp 2 par häckade i området 1972 och 1973 (JOHANNESSON 1973, 1974), var det intressant att se huruvida arten överhuvudtaget uppehöll sig i Sörön under vinterhalvåret. Daginventeringarna visade att 8 - 10 individer konstant fanns inom området (figur 1). I likhet med 1972 - 1973 utnyttjades entitan 1974 - 1975 inte vid något tillfälle holkarna som övernattningsplats.

Nötväcka

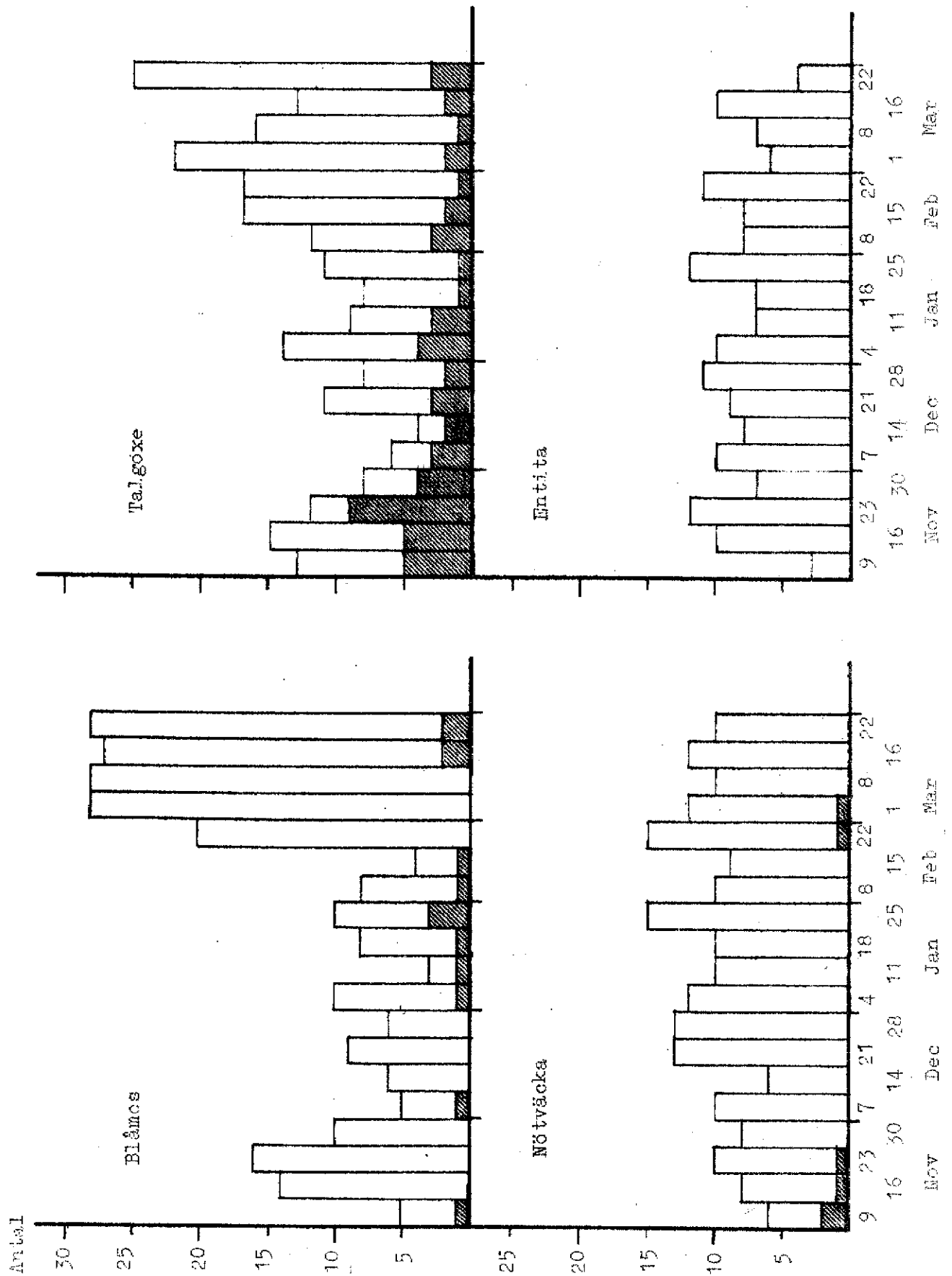
Arten noterades 1972 - 1973 utnyttja holkarna flitigt på hösten och förvintern för att under senvintern och våren nästan helt saknas (ÖSTERBERG & GYLLIN 1974). Mycket få noterades emellertid övernatta i holkarna 1974 - 1975 (Totalt 6 övernattningar fördelade på 4 individer mot 30 övernattningar fördelade på 18 individer 1972 - 1973). En förklaring - men inte hela - till skillnaden är att årets undersökning startade först 9 november, varför det flitiga holkutnyttjande under förhösten som ÖSTERBERG & GYLLIN redovisar ej har kommit med i vår undersökning.

Det låga antalet holkövernattande nötväckor beror ej på att arten saknas i Sörön vintertid. Inventeringarna visade att antalet var mycket konstant hela vintern och uppgick till 10 - 15 individer (figur 1). Ett bevis på artens starka lokalbundenhet utgör följande fågel:

2432833 fl ♀ Ringmärkt i holk 50 23.12 1972; övernattande i samma holk 17.3 1973 samt i holk 49 (40 meter S holk 50) 1.3 1975.

Sommaren 1975 häckade 3 par i området (Johannesson 1976), en relativt låg siffra med tanke på den goda vinterförekomsten.

Figur 1. Antal övernattande (streckat) och daginventerade (ofyllt) exemplar av talgoxe, blåmes, entita och nötväcka vid varje inventeringstillfälle.

Blåmes

Fjorton övernattningar av inalles 12 individer konstaterades. Två av dessa fåglar hade ringmärkts som boungar i Sörön 1974 och en som ungfågel på Vallen 2 km väster om Sörön 13 september 1974. Antalet övernattningar och övernattande individer är mindre än i ÖSTERBERG & GYLLINs undersökning (19 resp 18), trots att betydligt flera holkkontroller gjordes 1974 - 1975. Skillnaden beror, i motsats till hos nötväckan, ej på att vår undersökning påbörjades först i november, eftersom blåmesen helt saknades som holkövernattare i augusti - oktober 1972.

Blåmesens fåtalighet som holkövernattare kan ej förklaras med att arten helt skulle saknas i Sörön vintertid. Fram till mitten av februari bokfördes i runt tal c 10 blåmesar vid varje daginventering (figur 1). Detta får dock betraktas som en mycket blygsam siffra med tanke på att arten hör till Söröns karaktärsfåglar som häckare (t ex 10 par 1974 och 22 par 1975). Tydligt är dock att det fåtal blåmesar som finns dagtid i Sörön endast mera undantagsvis utnyttjar holkarna som övernattningsplats.

Inflyttningen till Sörön inför häckningssäsongen ägde rum under sista hälften av februari. Från 15 till 22 februari ökade antalet från 4 till 20 och 1 mars noterades 28 exemplar. På den nivån höll sig sedan antalet. Det är anmärkningsvärt att denna ökning inte tog sig uttryck i ökad holkövernattning trots att 9 par häckade i holk 1975. Den 22 februari samt 1 och 8 mars saknades sålunda holkövernattande blåmesar helt.

Samtliga nio holkhäckande honor 1975 fångades på boet. Av dessa var tre tidigare ringmärkta i Sörön, en som boung 1973 och två som boungar 1974. Ingen av dessa hade figurerat i övernattningskontrollerna vintertid.

Talgoxe

Talgoxarna uppträdde ensamma eller i mindre grupper i Sörön under vintern och förekom i ungefär lika stort antal som blåmesen (figur 1). En viss inflyttning, ej riktigt lika markerad som hos blåmesen, ägde rum på vårvintern. Trots att 25 exemplar konstaterades uppehålla sig i området i slutet av mars befanns endast 7 par häcka sommaren 1975.

Trettiotvå individer noterades vid ett eller flera tillfällen övernatta i holk. Sammanlagt registrerades 56 övernattningar för arten. Nitton antecknades för en övernattning, fem vid två, sex vid tre, samt en vid fyra och en vid fem tillfällen. Genomgående för de fåglar vilka kontrollerades vid mer än ett tillfälle var att övernattningarna låg i

tät tidsföljd, men i regel inte i samma holk utan i holkar i omedelbar närhet av varandra.

Tabell 1. Antal upptagna holkar, daginventerade mesfåglar (talgoxe, blåmes, entita, nötväcka) samt temperatur och snötäcke vid varje inventeringstillfälle.

Datum	Holkar med övernattare	Upptagna holkar i %	Daginv ex totalt	Temp i °C	Snötäcke i cm
9.11	8	27	27	+4	
16.11	6	20	47	+5	
23.11	10	29	50	-1	1
30.11	4	11	30	-3	
7.12	4	11	31	-1	
14.12	2	6	24	+2	
21.12	3	9	42	+8	
28.12	2	6	38	-4	7
4.1	5	14	46	-2	Fläckvis
11.1	4	11	29	-1	
18.1	2	5	33	+2	
25.2	4	11	48	-2	
8.2	4	11	38	-3	
15.2	3	7	38	-10	
22.2	2	5	62	-2	1
1.3	3	7	69	±0	Fläckvis
8.3	1	3	61	+5	
16.3	4	11	63	+2	5
22.3	5	14	68	-2	

Av de 32 individer som utnyttjade holkarna för övernattning var 9 tidigare ringmärkta. Av dessa var endast en fågel ringmärkt som häckande i området. Fyra var märkta som ungar i Söröns holkar, varav tre från samma kull 1974. Två härstammade från den allmänna ringmärkningen sommaren 1974. De två återstående kontrollerade talgoxarna visar att vissa individer rör sig över relativt stora områden under vinterhalvåret. Följande data finns:

- 2432700 Ringmärkt som juv ♂ 10.12 1972 vid Malgräva, Asker. Platsen är belägen 7 km SO Sörön. (Fågeln ringmärkt på matplats bland ytterligare 40 individer. Fångst har skett var vinter under fem års tid). Övernattade i holk 43 16.11 1974.
- 2433235 Ringmärkt som juv ♀ 3.3 1973 övernattande i holk 18. Kontrollerades i Tybble, Asker 17.1 1974. Platsen är belägen 5 km SO Sörön. (Fångad på matplats bland ytterligare c 100 individer. Fångst har skett var vinter under 7 års tid). Konstaterades övernatta i holk vid fyra tillfällena vintern 1974 - 1975: Holk 36 23.11, 40 30.11, 43 7.12 och 12 28.12.

Följande kontroll av äldre datum belyser ytterligare dessa rörelser:

2432455 Ringmärkt som adult ♂ i holk 35 28.10 1972. Kontrollerad vid Tybble, Asker, 15.1 1973.

Av de 7 par vilka häckade 1975 bodde 6 par i holk. Samtliga holk-häckande honor kontrollerades. Tre var ringmärkta varav en förekommit som övernattare.

2468295 Ringmärkt som juv ♀ 9.11 1974 övernattande i holk 12. Kontrollerades i holk 17 23.11 samt i holk 41 30.11 1974. Häckade i holk 41 sommaren 1975.

Övriga två var märkta som pull i området 1973 resp 1974.

D i s k u s s i o n

Antalet upptagna holkar vintern 1974 - 1975 var endast 12 % mot 18 % vid ÖSTERBERG & GYLLINs (1974) undersökning 1972 - 1973. De båda undersökningarna spänner visserligen inte över samma tidsperiod, men om man begränsar tiden till 11.11 - 17.3 så att perioderna blir direkt jämförbara blir procenttalen ändå desamma. Vår undersökning bekräftar resultatet från den tidigare om att det inte råder någon påtaglig konkurrens om Söröns holkar som övernattningsplatser utanför häckningstiden.

Skillnaderna mellan de båda holkundersökningarna låter sig knappast förklaras genom vädret; båda vintrarna var milda och snöfattiga. I båda undersökningarna dominerade talgoxen starkt, mera markerat 1974 - 1975 än 1972 - 1973. Skillnaden för nötväckans del låter sig som tidigare nämnts åtminstone delvis förklaras genom att ÖSTERBERG & GYLLINs undersökning även täckte augusti - oktober, under vilken period mer än hälften av deras nötväckeövernattningar bokfördes. När det gäller blåmes, kan differensen mellan undersökningarna emellertid inte förklaras på detta sätt.

I februari - mars 1973 och 1975 fångades blåmes i Fågelsjöns vas-sar. Fångsttrycket var båda vintrarna av samma storlek men trots detta ringmärktes endast 77 individer 1975 mot 163 individer 1973. Detta visar att blåmespopulationen i Kvismarområdet vintern 1972 - 1973 sannolikt var betydligt större än vintern 1974 - 1975. Denna förmodan styrks av det faktum att antalet häckande blåmesar i Sörön 1973, 28 par, är det högsta som noterats under hela den 11-årsperiod som häckfågelinventeringar utförts i området. Den större stammen av blåmes i Kvismaren 1972 - 1973 kan ha bidragit till den större frekvens övernattningar som noterades den vintern.

Man får dock akta sig för att dra alltför säkra slutsatser endast utifrån blåmespopulationens storlek. Det är också viktigt att beakta den lokala distributionen inom Kvismarområdet. Våra daginventeringar

visar att endast ett fåtal blåmesar uppehåller sig i Sörön under vinterhalvåret. Ett lövskogsområde av Söröns typ tycks erbjuda goda överlevnadsmöjligheter endast för ett begränsat antal blåmesar vid denna årstid, varför de flesta uppenbarligen söker sig till de intilliggande vasshaven och olika typer av utfodringsplatser (jfr ULFSTRAND 1962). Detta styrks i vissa delar genom kontroller i Fågelsjön vintertid av i Sörön ringmärkta boungar. Att tre individer, vilka ringmärktes som boungar i Sörön sommaren 1974 och befanns häcka året därpå, inte återfanns bland övernattarna vintertid kan bero på att dessa tillbringat vintern i vassen. De kan emellertid också ha uppehållit sig i Sörön under åtminstone någon tid av vintern men inte utnyttjat holkarna för övernattning. Att vissa ungfåglar under vintern tidvis uppehåller sig inom födelseområdet bevisas nämligen genom gjorda kontroller.

En intressant kontroll - den enda hittills - utgör en i Sörön ringmärkt boung som under vintern kontrollerades först som övernattare och fem veckor senare i Fågelsjön. Huruvida det rörde sig om en tillfällig vistelse i Sörön, eller om det belägger ett visst s k sovsträck mellan lokalerna är dock inte möjligt att uttala sig om. Det kan också röra sig om en sen utflyttning från området.

Antalet talgoxar ungefär fördubblades under slutet av februari och början av mars (fig 1). Detta avspeglas inte som hos blåmesarna i ett stort antal häckande par under sommaren. Förklaringen kan delvis ligga i att konkurrensen om häckplatserna med blåmesar och svartvita flugsnappare är utomordentligt hård (jfr JOHANNESSEN 1974).

R e f e r e n s e r

- JOHANNESSEN, H, 1973. Häckfågelinventeringen i Sörön. I Verksamheten vid Kvismare fågelstation 1972, s 27 - 34. Örebro.
- 1974. Häckfågelinventeringen i Sörön. I Verksamheten vid Kvismare fågelstation 1973, s 29 - 36. Örebro.
 - 1976. Häckfågelinventeringen i Sörön. I Verksamheten vid Kvismare fågelstation 1975, s 25 - 26. Örebro.
- ULFSTRAND, S, 1962. On the nonbreeding ecology and migratory movements of the Great Tit (*Parus major*) and Blue Tit (*Parus caeruleus*) in southern Sweden. I Vår Fågelvärld suppl 3, s 1 - 145.
- ÖSTERBERG, J & GYLLIN, R, 1974. Holkövernattning i Sörön hösten och vintern 1972 - 1973. I Verksamheten vid Kvismare fågelstation 1973, s 19 - 28. Örebro.